

Татјана Суботин-Голубовић
Филозофски факултет, Београд – Србија
e-mail: tsubotin@f.bg.ac.rs

АМФИЛОХИЈЕВИ ФРАГМЕНТИ – СВЕДОЧАНСТВО О БОГОСЛУЖЕЊУ У СРПСКОЈ ЦРКВИ У XII ВЕКУ*

Апстракт: Међу најстарије споменике српске средњовековне писмености могу се убројати и два фрагмента који се чувају у Руској националној библиотеци (F. n. I 78 и Q n I 29), оба у досадашњој литератури датирана у крај XII или почетак XIII века. Ови фрагменти потичу из минеја за октобар и новембар и садрже одломке службе Светом Димитрију и Светим врачима Козми и Дамјану. У раду се одломци из ових двеју служби пореде са другим, не само српскословенским већ и старијим руским преписима. Тако је утврђено да су у оба случаја у питању канони који се поју на јутрењу; канони су идентификовани и упоређени са другим преписима истога садржаја, те су приказане утврђене текстолошке разлике мањег или већег обима. Ова два фрагмента употпуњују наша сазнања о литургијским књигама српске цркве у тако раном периоду.

Кључне речи: минеј, октобар, новембар, служба, Свети Димитрије, Свети Козма и Дамјан, XII век.

Многи аспекти духовног живота српских земаља преднемањихког периода нису у довољној мери и на задовољавајући начин осветљени. Пошто узрок томе несумњиво лежи у недостатку писаних извора, драгоцен нам је сваки, па и најмањи нови податак који унапређује наша знања у овој области.

Примајући хришћанство Срби су, заједно са новом вером, морали упознати и прихватити пратеће верске обреде те самим тим и одговарајуће литургијске књиге. Може се претпоставити да су то биле прве генерације словенских рукописа насталих старањем ученика и следбеника Ћирила и Методија, који управо некако у време покршћавања Срба а после Методијевог смрти 885. године, бежећи из Паноније од прогона латинског свештенства, стижу међу јужне Словене. Византијски утицај на српске земље постао је доминантан после пада Самуилове државе (1018); његова Патријаршија спуштена је у ранг архиепископије (Охридска архиепископија), а ова је своју јурисдикцију проширила далеко на север, те су тако и српске земље ушле у њен састав. О српској писмености овог најстаријег периода не зна се, скоро ништа. Мирослављево јеванђеље (с краја XII века) и даље се најчешће наводи као најстарија српска књига, мада вишедеценијска истраживања домаћих и страних научника показују да је, макар и само фрагментарно сачуван, српскословенски материјал далеко старији, те да се развој српске писмености може пратити од XI века. Ту свакако истакнуто место заузима глагољницом писано Маријинско јеванђеље,¹ а затим и читав низ

* Овај рад настао је у оквиру пројекта *Хришћанска култура на Балкану у средњем веку: Византијско царство, Срби и Бугари од 9. до 15. века* (евиденциони број 177 015) који подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

фрагмената из XII века, како глагољских (*Михановићев одломак* – 2 листа из скраћеног праксапостола; *Гриковићев одломак* – 4 листа из апостола пунога типа), тако и ћирилских (*Листићи Срезњевског* – 2 листа са одломком Житија светог Јована Богослова, који су датирани у осамдесете године XII века).² Овај материјал сведочи не само о континуираној преписивачкој делатности која се одвијала у српским земљама, већ и разнородном репертоару текстова.

Поменути фрагментима могу се додати и Амфилохијеви српски фрагменти. Тачније, ради се о два фрагмента који се чувају у Руској националној библиотеци у Санкт Петербургу. Названи су тако према свом првом власнику, Амфилохију (епископу града Углича), који их је 1878. године набавио преко посредника из Сан Стефана. Основне податке о њима објавио је још давне 1880. године.³ По изгледу фрагмената јасно је да су извађени из повеза књига. Тако се дуж доње ивице фрагмента Q п I 29 виде рупице од прошивања листова. На другом фрагменту (F. п. I 78) јасно се разазнаје да је лист био пресавијен по средини. Оба фрагмента писала је једна рука, те се може претпоставити да су два минеја (за октобар и новембар) из којих потичу ови листови – били делови једног годишњег комплета. Томе би у прилог говориле и скоро идентичне димензије листова, као и идентичан начин њиховог шпартања.

Квалитет пергаментна указује на добро организован и уређен скрипториј. Како немамо било каквих података о скрипторијима тог раног периода – а узимајући у обзир општи изглед наших фрагмената - помишљамо да су они свакако морали постојати при седиштима појединих епископија. Једини манастир за који се поуздано везује преписивачка активност крајем XII и почетком XIII века јесте пећински манастир светог арханђела Михаила у Расу, но нема сумње да су се књиге преписивале и другде.

Фрагмент РНБ, F. п. I 78 садржи одломак службе светом Димитрију из службе 26. октобра. У свом кратком тексту Амфилохије је забележио да овог канона нема у грчким минејима, а нешто касније ће бити јасно и зашто. То је пергаментни лист димензија 190 – 280 мм; текст је писан у два ступца. Леви стубац широк је 70мм, а десни – 75мм; између њих остављен је размак од 10мм, а са спољне стране сваког ступца издвојено је још по 7мм и тек за овим омеђеним простором постоје маргине које су несумњиво обрезане. Пергамент је танак, бео, врхунски обрађен; приликом шпартања није оштећен (засечен) ни на једном месту, што већ само по себи говори о умећу пергаментара (занатлије који је пергамент произвео и обрадио), као и о вештини писара који је припремао материјал за писање (осмислио визуелни изглед листа те шпартао редове) и исписивао текст. Основно мастило је црно док су мали иницијали исписани светло црвеним мастилом.

Други фрагмент води се под сигнатуром Q п I 29. Он је мањих димензија 195 – 140 мм; у поређењу са димензијама листа првог фрагмента, јасно је да је то тек половина листа о коме је претходно било речи. Пергамент овог фрагмента је дебљи и нешто тамнији, али је и он добро обрађен. Основно мастило је светло браон боје, док су мали црвени иницијали исписани тамно црвеним мастилом. Лист је шпартан на идентичан начин као и претходни. Овај фрагмент садржи део канона из службе светим бесребреницима Козми и Дамјану (1. новембар).

Начин шпартања листова указује на један скрипториј, а рани двостубачно исписани текстови указују на XII век.

---

1 Грковић-Мејдор 2011, 43-51.

2 Трифуновић 2001, 29-32 (са старијом литературом).

3 Архимандрит Амфилохий 1880, 23-26.

Но, да се вратимо палеографским одликама оба фрагмента. Слова су висока 5мм, теже квадратном облику, делују помало робустно, и нису збијена. Посебно је карактеристично слово А (а), чија је петљица у облику сузе својим ужим делом приљубљена уз стабло на његовој средини и заузима водораван положај; стабло је благо нагнуто на десну страну. Са таквим истим обликом слова А нисмо имали прилике да се сретнемо, мада постоје одређене сличности са словом А какво се појављује у листићима Срезњевског (спомеником који се датира у девету или десету деценију XII века). Одређене сличности постоје и са неким другим ћирилским споменицима, насталим на македонској територији, а који се прилично широко датирају у последњу четвртину XII века. Још је Амфилохије, пишући о овим фрагментима, запазио велике сличности са Охридским апостолом.⁴ Слова двају српских фрагмената исписана су некако немарно, а поједина од њих својим обликом до извесне мере подсећају на она, којима су исписивани руски минеји XII века. Тип писма којим су оба фрагмента исписана може се окарактерисати као некалиграфски устав, а у таквом типу устава до изражаја долазе одређене индивидуалне црте које су далеко погодније за атрибуцију писарских руку, него што је то случај код калиграфских устава. На жалост, из XII века немамо скоро никаквог српског материјала за овакав вид палеографске анализе. Поменути примери служе само као неки путоказ у покушајима да се нешто прецизније одреди време писања Амфилохијевих фрагмената. Овакав слободнији начин исписивања текста условљен је и његови садржајем. Малобројни јужнословенски споменици који се широко датирају у XII век не дају могућност за успостављање било какве чврсте хронологије, али нам се чини да рука која је исписала ова наша два фрагмента највероватније припада последњој четвртини XII века јер у дуктусу српског преписивача има много додирних тачака управо са рукописима тог времена. Додуше, постоји и могућност да је писар, будући већ у зрелим годинама, текст исписао и почетком наредног столећа.

Власник и први описивач ових фрагмената датирао их је у крај XII и почетак XIII века. Са оваквим датирањем сложио се и Владимир Мошин.⁵ Док је Амфилохије тачно одредио да се ради о српским фрагментима, новији истраживачи су их у погледу језичке припадности двојачко описали. Тако је Евгенија Гранстрем описујући пергаментне рукописе Руске националне библиотеке у којој се они данас чувају, определила текст као средњобугарски,⁶ у Археолошком годишњаку за 1965. годину (где је дат сумарни преглед пергаментних рукописа руских збирки) – стоји да су фрагменти писани бугарским језиком;⁷ тек је у Сводном каталогу пергаментних рукописа од XI до XIII века (из 1984) та грешка исправљена те тамо стоји да је језик фрагмената српски.⁸ Уосталом, и Мошин је у свом Палеографском албуму навео да се ради о српским фрагментима.

Сам садржај ових фрагмената лако се дао одредити – у оба су наведена имена светаца којима су канони посвећени. Краћи фрагмент (Q p I 29), који садржи део канона

---

4 Рукопис се чува у Руској државној библиотеци (РГБ, Григорович 13): *Сводный каталог*, 136-138. У додатку раду доносимо снимке из рукописа чије је писмо блиско фрагментима о којима је реч у овом раду - из Охридског апостола, Добромировог јеванђеља као и један лист из Вукановог јеванђеља, чије је писмо веома архаично по својим палеографским одликама (то је један од заиста ретких примера тзв. «висећег писма» у српским рукописима).

5 Мошин 1966, 25.

6 Гранстрем 1953, 95.

7 *Предварительный список* 1966, № 163, № 252.

8 *Сводный каталог*, 232-234.

Козми и Дамјану (осмога гласа),⁹ започиње у средини четвртог тропара четврте песме канона, а завршава се икосом (који следи за кондаком после шесте песме канона). Мада се релативно лако дао одредити садржај, треба напоменути да текст није континуиран, зато што је сачувана само горња половина листа. За поређење су употребљени и одговарајући делови канона из два рукописа - Иљине књиге и Братковог минеја (Београд, НБС 647).¹⁰ У издању сачуваног текста лакуне су означене угластим заградама.

л. 1а, леви стубац	л. 1а, десни стубац
[...]дныка . х(рн)с(то)воу ц(а)р(ь)ствѣ дос(то)нна гражданъна с(ве)таа ❖ Рад(о)уи се скы ниѣ б(о)жне славы . рад(о)уи се прѣстолѣ огнънь рад(о)уи се го ро прѣсѣнъна ¹¹ . Пѣс(нь) . ѿ . ѿмос(ь) . Оутръ ноующе хвалн м те г(оспод)н . сп(а)си ни ты бо ѡси б(ог)ъ н(а)шь . развѣ бо тебѣ ино го б(ог)а не знаемъ [...]	[...]моу тако м(н)л(о)срд... ¹² ю м(н)л(о)ствѣ . Д(ѣ)вою по ро ждѣствѣ поемъ ¹³ те б(огоро)д(н)це . ты бо б(о)жне сло во пльтию мнроу роднаа ѡси . Пѣс(нь) . ѿ . ѿмос(ь) . ѿкоже пр(о)р(о)ка изва ви . из глыбни х(рн)с(т)ѣ б(о)ж прѣисподныѣ . н мѣ не из грѣхъ монхъ измы и како м(н)л(о)срдъ и окръди жнвотъ мон м(о)лю ти се . [...]
л. 1б, леви стубац	л. 1б, десни стубац
[...]ка с(ве)таа м(о)лнта се о д(оу)шахъ н(а)шихъ ❖ На д(оу)ховныѣ недо гы . приемша ѿ б(ог)а бл(а)г(о)д(ѣ)тъ незлоби ва . боѣзны изго нита . н недоугы исцѣлаѣта . м(о)лѣ ща сп(а)сти д(оу)ше н(а)ше . Бышю соущоу херо видъ . всеѣ тварн въсхваалмъ . ѡди на бо родн зыжднте [...]	[...]аа кта чюдѣси . икос(ь) . Въсь разоумъ н въсоу моудро ствѣ . прѣмоудрѣ вратю прѣндѣ сло во . н въсеъмъ разоу мъ подаваѣта . ѿ вышнаго бл(а)г(о)д(ѣ)тъ приемша . невид(н) мо подаѣта исцѣ леніѣ всеъмъ тѣ мъ законъ ѡу дас(т)ѣ се пѣти бл(а)г(о)д(ѣ)тъ како [...]

У жељи да успоставимо потпунију текстолошку слику овога фрагмента, упоредили смо га са неким другим, сразмерно блиским по времену настанка, преписима истога текста. Пошли смо од једног од најстаријих познатих преписа овога текста,

9 Инципит овог канона (према НБС 647) гласи: ѡвльшаго въ всеъмъ мнрѣ безъмездныка врата.

10 Штавланин-Ђорђевић и др. 1986, 340-345. Део Братковог минеја у коме се налази служба Козми и Дамјану преписан је у време краља Владислава (1234-1243).

11 У НБС 647 овај богородичан има потпунији текст: Радоуи се скнныѣ б(о)жне славы . рад(о)уи се сороужниѣ н прѣстолѣ огнънь . рад(о)уи се горо прѣсѣннага . нж неже ѡт(ь)сѣче се каменъ х(рн)с(т)ѣ . У ИЛЈ је овај тропар означен као *богородичан*; почетак тропара је нешто другачији: Радоуи^а скрине бжнн славы . раджнса о^ажжнѣ н прѣстолѣ огнънь . раджнса горо прѣсѣннага . ѿ неже ѿсѣчеса каменъ хсѣ .

12 НБС 647: како м(н)л(о)ст(н)въ.

13 НБС 647: хвалнмъ.

сачуваног у руском рукопису чији се настанак према најновијим истраживањима датира у последњу четвртину XI века,¹⁴ у тзв. Иљиној књизи (РГАДА, фонд 381 № 131),¹⁵ а затим смо прегледали и одговарајући српски материјал. У приложеној табели приказано је стање у једном руском и два српска преписа:

РГАДА, ф. 381 № 131	Q п I 29	НБС 647
	богородични тропар четврте песме	
радоуи са скрине бжнѣ славѣ . радѣи са орѣжнѣ и прѣстоле огньнѣ . радѣи са горо прѣсѣнѣнага . ѿ неаже ѿсѣче са каменѣ хсѣ .	радоуи се скыннѣ бжнѣ славѣ . радоуи се прѣстоле огнѣнь . радоуи се горо прѣсѣнѣнага .	радоуи се скыннѣ бжнѣ славѣ радоуи се ороуѣжнѣ и прѣстоле огньнѣ . радоуи се горо прѣсѣнѣнага иж неаже ѿсѣче се каменѣ хсѣ .
	трећи тропар шесте песме	
овог тропара нема у Иљиној књизи	на дховнѣне недоуѣ . приелѣша ѿ ба . блгѣ незлобнѣа . болѣзны изгонѣта . и недоуѣ исцѣлаѣта . млеѣца спѣсти дше нше .	на дховнѣне недоуѣ приелѣша ѿбласт незлобнѣа болѣзны ѿгонѣта . и недоуѣ ицѣлаѣта млеѣца спѣсти се наше .

Одломак из канона светом Димитрију је нешто већег обима, ту имамо чак цео лист. Међутим, како је већ раније напоменуто, Амфилохије није успео да утврди о ком се канону ради. То није необично јер се у то време још релативно мало знало о словенској књижевности моравског периода. Тек када је Соболевски објавио своје радове посвећене књижевности моравског периода, по први пут је поменут канон светом Димитрију чије се ауторство приписује Методију.¹⁶ Овај канон сачуван је у руским и српским преписима. Већина српских преписа Методијевог канона сачувана је у рукописима с краја XIII и почетка XIV века.¹⁷ Нешто старији препис постоји и у српском рукопису који се данас чува у Зографу (I е. 7), бугарском манастиру на Светој Гори.¹⁸ У овом нашем фрагменту налази се најстарији познати српски препис овог канона. Текст је сачуван од средине ирмоса седме песме канона па све до средине првог тропара девете песме. И овде постоје одређене текстолошке измене у односу на текст какав постоји у Иљиној књизи; навешћемо само један пример, при чему ваља нагласити да се број тропара разликује у Иљиној књизи и у нашем фрагменту. Тако, Иљина књига у седмој песми канона има: инципит ирмоса + тропар (истаѣта ѿкоже мѣдѣ) + тропар (въ славныи дѣнь) + богородичан (не вѣмѣсти въсь мирѣ); Амфилохије има још један тропар (ѿкоже възпн дѣвиѣдѣ). Овај тропар постоји у једном другом руском рукопису (РГАДА, ф. 381, Син.тип. 89 из 1096. године),¹⁹ те тако испада да колебање већ врло рано постоји и у саставу појединих песама канона. Српски фрагмент у истој песми

14 Ладъженский 2015, 121.

15 *Сводный каталог*, 117-118; Крыско 2005.

16 Соболевский 1900; Matejko 2004.

17 Овај канон светом Димитрију налази се и у рукопису Архива САНУ бр. 58 из друге четвртине XIV века. Поједини тропари овог преписа канона разликују се у извесној мери од фрагмента сачуваног у РНБ, F п I 78, те су, упоредо са издањем текста фрагмента, наведени као пример за текстолошке разлике.

18 Райков, Кожухаров и др., 1994, 52.

19 *Сводный каталог*, 47-49.

има: ирмос (почетак недостаје) + тропар (истајак яко мѣко) + тропар (якоже възпи дѣ) + тропар (...якоже възопи дхоу; почетак је оштећен) + тропар (всеславни днѣ) + богородичан (невѣстни днѣ въ всѣ днрѣ). Следећи пример илуструје разлике које постоје у српском и руском препису појединих тропара седме песме канона:

други тропар РНБ, F п I 78	РГАДА, ф. 381 № 89
якоже възпи <u>дѣ</u> въ пѣснѣхъ . стѣпа два <u>крѣпка</u> вни твоа [...] ²⁰ тисоуцади оукрашыши се . цити дховьниди . тѣм же ави се <u>поушидѣ</u> <u>хранитѣлѣ</u> градоу своелюу .	якоже възпи <u>дхъ</u> въ пѣннихъ . стѣлѣпѣ <u>дѣвѣ</u> вни твоа дѣрѣжавна тисоуцади <u>оукраси</u> са цити <u>дхвѣниди</u> . тѣм же ави са <u>защитѣнникѣ</u> <u>поушидѣ</u> и <u>хранитѣлѣ</u> градоу своелюу .

први тропар РГАДА, ф. 381 № 131	РНБ, F п I 78	РГАДА, ф. 381 № 89
истајаета <u>якоже</u> <u>мѣдѣ</u> . чѣстѣнѣи <u>твон</u> оустѣнѣ <u>моудростѣ</u> <u>якоже</u> <u>соломонѣ</u> <u>въспѣтъ</u> . <u>яко</u> <u>оубо</u> <u>наоучи</u> <u>вса</u> <u>въпити</u> <u>хви</u> <u>прѣпѣтын</u> .	истајак <u>яко</u> <u>мѣко</u> . чѣстѣнѣи <u>ти</u> оустѣнѣи <u>моудростѣ</u> . <u>якоже</u> <u>соломонѣ</u> <u>въспѣ</u> . <u>ѣ</u> <u>бе</u> <u>бо</u> <u>все</u> <u>наоучи</u> <u>впити</u> . <u>христови</u> <u>прѣпѣти</u> .	истајаета <u>яко</u> <u>мѣдѣ</u> чѣстѣнѣи <u>твон</u> <u>встѣнѣ</u> <u>мѣдростѣ</u> <u>яко</u> <u>соломонѣ</u> <u>въспѣтъ</u> . <u>я</u> <u>вѣ</u> <u>бо</u> <u>на</u> <u>учи</u> <u>вѣ</u> <u>впити</u> <u>прѣпѣтын</u> ѿ .

За разлику од српске, у којој се јављају одређена колебања и измене, текстолошка слика руске рукописне традиције одговарајућих делова је стабилна.

У прилогу доносимо издање фрагмената канона светоме Димитрију у рукопису РНБ, F п I 78. Као основ за поређење послужио је рукопис Архива САНУ 58 из 20-30. година XIV века у коме се налази исти овај канон.²¹

л. 1б, леви стубац: [...]нѣ прѣщенне огно поправше . весеао поахоу прѣпети . Истајак <u>яко</u> <u>мѣ</u> <u>ко</u> . чѣстѣнѣи <u>ти</u> оу стѣнѣи <u>моудростѣ</u> . <u>якоже</u> <u>соломонѣ</u> <u>въспѣ</u> , <u>я</u> <u>вѣ</u> <u>бо</u> <u>все</u> <u>наоучи</u> <u>впити</u> . <u>х(он)с(то)ви</u> <u>прѣпѣти</u> . <u>якоже</u> <u>възпи</u> <u>д[ави]дѣ</u> <u>въ</u> <u>пѣснѣхъ</u> . <u>стѣ</u> <u>па</u> <u>два</u> <u>крѣпка</u> <u>вни</u> <u>твоа</u> [...] . [...] тисоу цади оукраш ши се . цити <u>д(оу)хо</u> <u>вьниди</u> . тѣм же <u>ави</u> <u>се</u> <u>поуши</u>	л. 1б, десни стубац : своѣ чѣстѣнѣи оцѣнѣи . и поуще <u>х(он)с(то)ви</u> <u>прѣпети</u> . ²³ <u>Невѣстни</u> <u>днѣ</u> <u>всѣ</u> <u>днрѣ</u> . <u>якоже</u> <u>въ</u> <u>дѣсти</u> <u>въ</u> <u>дрѣ</u> <u>своелѣ</u> <u>прѣчѣнѣ</u> <u>стѣ</u> <u>на</u> <u>чтоуше</u> <u>рождѣ</u> <u>ство</u> <u>твоѣ</u> . <u>тврдоѣ</u> <u>всѣ</u> <u>рою</u> <u>да</u> <u>авни</u> <u>се</u> . ѿ <u>напасти</u> <u>днрѣ</u> <u>ниѣ</u> <u>невѣдѣ</u> <u>ниди</u> . <u>виноу</u> <u>прѣбѣ</u> <u>вак</u> <u>мѣ</u> <u>присно</u> <u>дѣ</u> <u>во</u> . <u>пѣснѣ</u> .и. <u>юрм(о)у</u> <u>сѣ</u> [...] . <u>прѣчѣнѣ</u> <u>стѣ</u> <u>въ</u> <u>пѣ</u> <u>щи</u> <u>рождѣ</u> <u>ство</u> <u>твоѣ</u> <u>б(огоро)дѣ</u> <u>ни</u> <u>це</u> . <u>сп(а)сло</u> <u>вѣ</u> <u>сѣ</u> <u>тъ</u> . <u>тогда</u> <u>о</u> <u>бра</u> <u>зоуелѣ</u> . <u>нѣ</u> <u>ни</u> <u>па</u> <u>пѣ</u> <u>вѣ</u> <u>мѣ</u> . <u>въ</u> <u>селенюу</u>
---	--

20 Место је оштећено.

21 Богдановић 1982, 58 (бр. 707).

<p>ль хранитель град(о)у своєм . 22 Всеславъни д(ь)нь н(ы)ня . празно любци с(ве)тло възн граем се оумн</p>	<p>въздвигже поюще г(оспод)а . Нестора въоружъ . върою на луга . тако бореща се . послалъ еси . негоже бивъ о бразъ тавльше не</p>
<p>л. 1б, леви стубац видн]мало зма . мюу дре динтрие . тѣд те поемъ въ векн все 24. Ты негда оуслыша бл(а)жене ѿ агг(е)ла . ѿ(ь)т(ь)ствоу си разоренне . стра но възпи зидителю си . аще сп(а)сае градь сп(а)сешн . радъ есмь м(н)л(о)срде . темже ти дас(ть) м(о)у(т(е)н(н)те . цѣль градъ твои въ векн весе 25. Въпиемъ ти бл(а)жене сп(а)си ни . ве рою поемъ паме тъ твою . и еще мо ле се сп(а)си рави свое . ѿ напасти гредеше е с(ве)те динтрие . г(оспо)да м(о)ле непрѣстае . и прѣвъзносе х(ри)с(т)а въ ве ки все . Жезль аронъ ты тави се б(о)городице д(ѣ)во . архереа въснѣавши .</p>	<p>л. 1б, десни стубац всем страна соу ща . пожрение св(е)ще но . въведешиа въ с(ве)та с(ве)т(ы)хъ . прѣмоу дрьно единою за кони иера . нь мно жство верьнь . б(о)жнѣ съвршени а . прѣс(нь) . ѿ . . ерм(о)у(с)ь) . Всакъ земльны да възиграет се . д(о)ухомъ просвещане мъ . и да ликствъ нетъ всакъ оумъ мирны почн [...]е зачети пате сло веси . б(о)жнѣ м(а)т(е)ре поемъ рад(о)уи се прѣ бл(а)г(о)с(ло)вена д(ѣ)во . Прѣстоу б(о)жню . с(ве)тло прѣд(ь)стою . моудре динтри е . не забовди же н(ы)ня . тасно м(о)ле се о н(а)шемъ окани [...]</p>

Мада су сачувани фрагменти малог обима, они су пружили значајна сазнања о српској писмености XII века. Осим што је потврђено несумњиво постојање минеја као важне књиге са службама непокретног (календарског) циклуса, поново је истакнут значај српске традиције за познавање словенске химнографије која се развијала код Словена у раном периоду (X-XI век). Канон светом Димитрију који се приписује

23 САНУ 58: Въ славныхъ д(ь)нь н(ы)ня празнолюбци свѣтло възиграемъ . оумъ свое т(ь)ст(ь)но отицаюши . вси поюще . х(ри)с(т)оу прѣн .

22 САНУ 58: Икоже възопни д(о)ухомъ въ пѣн'ныхъ стлп'никъ д(а)в(н)дъ крѣп'кы . въ твоа дръжавна тисоушаамн тѣдъ . тѣмже застоупникъ тави се поощимъ . хранитель градоу своемоу .

24 САНУ 58: Нестора въоружн върою на луга . борюща се послалъ еси . негоже побивъ образъ тавлаше се . невиднаго зидна . моудре динтрие тѣмже поемъ . и прѣвъзноси .

25 САНУ 58: Ты негда оуслыша прѣблажене . ѿ агг(е)ла ѿ(ь)т(ь)ствоу си разоренне стран'но възопни гл(агол)е къ зидителю си . аще сп(а)саемоу сп(а)сешн ме . радъ есмь м(н)л(о)ср(ь)де . тѣмже дастъ бл(а)д(ь)тнице цѣл'ен градоу твоемоу . х(ри)с(т)ъ б(о)гъ въ вѣкъ .

Методију или неком од његових најближих ученика потврђује вишевековно присуство оригиналне словенске црквене поезије у српском рукописном наслеђу. Мада је текстолошка анализа урађена на малом узорку, показало се да и у материјалу малог обима постоје елементи који указују на активан однос преписивача према тексту који умножава.

Литература

Архимандрит Амфилохий (1880): Об отрывках из древле-славянских рукописей XI и XII-XIII века. Москва.

Богдановић, Димитрије (1982): Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI-XVII века), Београд: САНУ.

Гранстрем, Евгения (1953): Описание русских и славянских пергаменных рукописей ГПБ. Рукописи русские, болгарские, молдовалахийские, сербские. Ленинград.

Грковић-Мејдор, Јасмина (2011): О формирању српске редакције старословенског језика, у: *Ђурђеви ступови и Будумљанска епархија*. Беране - Београд, 43-51.

Крыско, Вадим (2005): Ильина книга. Рукопись РГАДА, Тип. 131. Москва: Индрик 2005.

Ладыженский, Игорь (2015): Ильина книга: Палеография, графика, орфография, фонетика, у: *Ильина книга (XI в.). Исследования. Указатели*. Москва: Институт русского языка им. В. В. Виноградова. РАН, 49-121.

Мошин, Владимир (1966): Палеографски албум на јужнословенското кирилско писмо. Скопје.

Предварительный список (1966) : Предварительный список славяно-русских рукописей XI-XIV вв., хранящихся в СССР (для сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР, до конца XIV в. включительно. Археографический ежегодник за 1965 год. Москва.

Райков, Божидар - Кожухаров, Стефан - Миклас, Хайнц - Кодов, Христо (1994). Каталог на славянските ръкописи в библиотеката на Зографския манастир в Света Гора. София.

Соболевский, Алексей (1900): Церковно-славянские тексты моравского происхождения. Русский филологический вестник 43, 150-217.

Трифуновић, Ђорђе (2001): Ка почецима српске писмености. Београд.

Штавланин-Ђорђевић, Љубица и др. (1986): Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије. Књига прва. Београд, 340-345.

Matejko, Lubor (2004): Život stredovekého textu. O tzv. Metodovom kánone sv. Dimitrovi Solúnskeho. Bratislava.

нь прѣщеннкогн
 по працше. песело
 по гах оупрѣпетн.
Нстауче мисомлт
 ко. утнѣтн оу
 стнѣмоудрость.
 мисоже солонь
 вьспѣ. гакѣ бо все
 нѣоуунвпнтн.
 хѣн прѣпѣтн.
Коже възпндѣ
 вь пѣснѣхъ. стл
 пѣдѣа крѣпсч.
 прѣтвѣтн оу
 шчлмоу крѣшъ
 шнсе. шнтнѣхъ
 вьнмн. тѣмже
 гаквсепощн
 мь хрчнтель
 грѣсвоємсу.
Всеслѣвнн днѣ
 ннѣ. прѣтно
 любцнстлѣцн
 грѣемсе. оумн
 прѣтвѣтн оу
 шчлмоу крѣшъ
 шнсе. шнтнѣхъ
 вьнмн. тѣмже
 гаквсепощн
 мь хрчнтель
 грѣсвоємсу.

спокутно оутнмь.
 нпоущехн прѣпетн.
Невьместн мнѣ
 вь мнрѣ. югоже вь
 местн вьурѣ песво
 калъ прѣутн. нѣ
 утоущеро жѣтпо
 твоѣ. твѣрдоуке
 рою дѣлѣ мсе.
 ѿнчпѣстн мнрѣ
 ннѣ не врѣднмн.
 внкоу прѣвнѣчѣ
 мь прнснодѣо.
 прѣтвѣтн оу
 шчлмоу крѣшъ
 шнсе. шнтнѣхъ
 вьнмн. тѣмже
 гаквсепощн
 мь хрчнтель
 грѣсвоємсу.
Нестрапъороужь.
 пероюнчлоум. мисо
 борешасе. послѣ
 ннѣ. югоже вьнѣо
 брачь галльшене
 прѣтвѣтн оу
 шчлмоу крѣшъ
 шнсе. шнтнѣхъ
 вьнмн. тѣмже
 гаквсепощн
 мь хрчнтель
 грѣсвоємсу.

РНБ F n. 178 (снимак преузет са сајта РНБ)

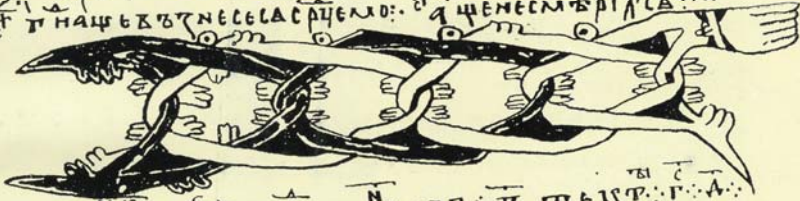
ТИМОЖЬТЪ · ЕМОЖЕУБЕСТЪНАДЪЖЪ
 КАЗЕУЗНАМННЬ ·
 СЛ · ЛГ · ПШЛЪ · ПЪТЪН · Ф · Е · Ѡ ·
 ЖДОТНМОЕ · МАПРЕЖДЕБСЕГО
 ТКОРНТНМЕННМ · МОЛЪБЫНМЪЫ ·
 ХВАЛЕННМЪЕСЪХЪУЦЪХЪ · НОЩН
 ХЪ · НЕСЪХЪСХЩНХЪНАПРЪВЛАДН
 УЗСТЕВЪХЪ · АТИХОНБЕЗЪМЪЕНОЖ
 НТНЕЖНЕБМЪ · ЕЗЕСЪМЪБЛАГОЕД
 ННУТОТЪ · СЕВОДОБРОПРНЖТНО · ПЪ
 ДЪСПНТБЛЕМЪНАШНМЪБМЪ · НЖЕ
 ЕСЪМЪУЛКОМЪБЕАНТЪСПСТНСА ·
 НЕРАЗДУМЪНЕПННЪНЪИПРНТН ·
 ВАННЗВОЕЪ · ЕДЕННЪХОДАТАНЕДУ
 ПУЛКОМЪ · УЛКЪХЪНССЪ · ДЪБЫ
 САЗАНЪБАБЛЕННЕПОКСЪХЪ · МЖ
 УЕННЮБЪГЛЕМЪНАСВОИ · ЕЗНЕЖЕ
 ПОЛОЖЕНЪБЫХЪАЗЪ · ПРОЛОВЪДНН ·
 КЪНДПЪ · БЫНСТННЖЛА ѠХЪНЕ
 ЛЪЖЖ · ОУЧНТЕЛЪЖЪЗЫКОБЕЪНСТИ

Охридски апостол, последња четвртина XII века (Москва, РГБ Григ. 13)

ИМАГО ПРЪКЪНЕСЦЪ ВЪ СЕНТКАРН
 ОНЕМЪ СЪУДАНА БЫШЖКЪ СЪУЗСКА КЪ ЖЕ
 НЕКЕСУЪ НАУЕМНЪ И ДИМА И НЕБ И ДИМА
 АЩЕ ПРЪСТОЛН: АЩЕ ГЛЪ СЪТЪВА: АЩЕ ЛН ВЪ СЪТНА
 АЩЕ КЪ КЪН: ВЪ СЪУЗСКА КЪТЪ МЪНОУ НЕГОСЪ УДА
 ШЖСА: И ТЪ СЪТЪ ПРЪЖДЕ ВЪ СЪХЪ И КЪ СЪКОМЕ
 МЪ СЪСТОЖЪТЪСА: ТО НЕ СЪТЪ ГЛАВА ТЪ ДОУНЦЪ
 КЪН: И ЖЕ УДАЛО ПРЪКЪНЪЦЪ ПУМОТЪ КЪХЪ:
 ААБЖДЕТЪ О ВЪ СЪХЪ ТОН ПРЪКЪ СЪТКОЖ:
В П Н Е · **И Ж Н Е** · **И З Е В Р Е Ш МЪ П Е**
 РАМО И С И Ж Е С ТЪ ВЪ Р Е НЪ ВЪ К Е МЪ Д О У
 СЪ МЪ ВЪ К О ВЪ Г О ДЪ Н И КЪ ВЪ П О С Л О У Ш А Н Н С:
 Г Л А Н И МЪ ХЪ Ж Е К О С НЪ КЪ Д О М О У С В О Е МЪ:
 Е Т О Ж Д О МЪ С ТЪ МЪ И АЩЕ ОУГО ДРЪУНО КЕ
 И НЕ П О ТЪ К А Л Ж О У П О К А Н НЪ Д О К О М Ц А Н У З
 КЪ С ТЪ Н О Д РЪ Ж И МЪ: КЪ К О Ж Е Г Л Е А ХЪ С ТЪ:
 А Н С Т А ЩЕ Г А СЪ Е Г О Д Ш И ТЪ: Н Е О Ж Е С Т И Т Е С РЪ
 ЦЪ К А Ш МЪ: КЪ К О ВЪ П Р О Г НЪ К А Н Н Е: П О ДЪ М И Н
 И С К О У Ш Е М И КЪ П О У С Т Ы Н И: И Д Е Ж Е Н С К О Р С
 Ш Ж МЪ ОУ Ч Н В А Ш И: И С К О С И Ш Ж М А: И К И Д Е
 Ш Х Д Е А Д М О КЪ: М: АЪ: ТЪ МЪ Ж Е Н Е Т О Д О К А
 ГЪ Р О Д А Т О Г О: И РЪХЪ П Р И С Н О Б Л Ж Д А ТЪ С О ДЪ
 Ч Е КЪ ТЪ И Ж Е Н Е Р А У О У Л Ж Ш Ж П Ж Т И И М О И ХЪ:
 КЪ К О К Л А ГЪ С А ВЪ З Т НЪ ВЪ М О Е МЪ: АЩЕ КЪ Н И
 А Ж ВЪ П О К О Н Ш Е М О Е: К О И МЪ Ж Е Н Е Т О Д О К А
 М: АЪ: Н Е Т А ТЪ И Ш Ж М А Ш И: И ТЪ Ж Е С Т О К Е
 П А Д О Ш Ж КЪ П О С ТЪ И М И: КЪ КЪ ТЪ Ж Е КЪ Т А ТЪ

Слепченски апостол, последња четвртина XII века
 (Санкт Петербург, РНБ F н. I 101)

двъжнтелъ: аще люаньмнози гнахътъ: и жвщ
 въ градѣхъ мнози: и сонъмже съжнвше
 въ пятнхъ градѣхъ: въ бакнѣ градѣ глашбн
 атамъ: на жщелнтн салн цоргню: въ тѣснѣ
 лица гна въ сардъжнтеле ва: на жна тѣпрна жт
 люаньмнози а тѣцн мнози: въ тѣснѣ тннца
 гнѣ въ сардъжнтеле ва въ рлмѣ: на лнтн салн
 цоргнн въ сардъжнтеле въ: снцѣ плѣтѣ въ сѣ
 ардъжнтеле ва: въ шнѣхъ ва не лѣм жтѣ ва: і: ма
 жн: въ сѣхъ тѣплемнѣхъ тѣхъ у снѣхъ: на жтѣ
 са порітѣ жм жажна обннѣ: тѣлащѣна бмъсто
 боа: тѣнѣ слѣша хомъ тѣко въ снамнѣстѣ:
 про: тѣла: н: в: а цорлова тѣла на тѣ шннѣ:
 тѣнащѣ въ тѣснѣ са сѣмо: а щенесмѣрїа са:

вно: а: не: пѣ: вѣ: тѣ: тѣ: г: а:
 тѣнѣ него жетрѣпещжтѣнтрѣсжтѣ ва: ѿлн
 а часнѣ тѣ во са: тѣ бѣ прнпаа а бмъ бесѣ
 лрѣтнѣ: тѣ бѣ смнмъ спснѣ шна шж: н тѣмо
 лнтѣ вѣ стѣ тѣ тѣ вонѣ: про: тѣла: н: в:
 тѣко сѣстѣ гѣ правѣ анѣ рѣнп жтѣ не вѣ стѣ:
 бѣ лн жемъ мжжѣ жене на бѣ тѣ на сѣ:
 ѿ пррѣ: н сн на: у тѣннѣ: а:
 на бѣннѣе жѣ вна тѣ снѣ ала со вѣ: еже вна бѣ на
 а бѣ аннѣ рлмъ: въ црѣ стѣ вонѣ тѣ вонѣ тѣ а мовон
 ѿ хрѣтѣ во: нѣ о снѣ

Григоровичев паримејник, крај XII века (Москва, РГБ Григ. 2)

<p> ѿ конса небы тоу: ни оу те микъ еро: въ лъ самн въ коракль: и пр аоу къ кч перн аоу мь: и ск оу щен сч: и ш брѣ ты шен ѿ бонъ полъ раръ ше см оу рч кнн: коу гласъ моу при ае: ѿ въ ша н мь и сѣ н ре те: ч м н мь ч м н мь гла гол оу к ч м лъ: и ще те не не е къ ко в н лъ сте зна ме нъ: нъ къ ко в н е сте х лъ кы: и на сы т ст е се: а къ а ж щ е не бр ш но ры к л оу щ е е: нъ к м ш но прѣ бы к а ж щ е а к жи коу тѣ кѣ ть нъ мь: е же с нъ ч лъ кѣ ч с кы и л а с ть с е р о ко ѿ а чъ зъ на м е н ч бъ: жъ н е лъ нъ к л ѿ н а гла с ѿ к з ѿ </p>	<p> Дѡ новъ рѣ м е п р а с н ѿ с н ѿ н н ж е ѿ т б а р н м а ф е н е б л о ѿ б л а з ѣ н и с к в т л н н к с ѿ а к о н т л е б у л е ц р с т к n ж е ж н и н а р ѣ з н о у е к e n n a e k n n л а т о у н п р o с н т б л a n c o k a n n л а т e ж e a n k e c a a ц e н о ж e o y m p t т ѣ n n p n y z a k e c t e n n k a b e n p a c n n o y k b a e k c o t k c o t a n n k a a ц e н o ж e o y m p t т a d a c t e t t a o n ѿ s n ф о у n k o y n a b n л a ц a n n ц o y n c n b m ѿ e o k n t b e k e n n л a ц a n n ц o y n k b л o ж n e k b r o e k n k e n c b y e n ѿ k a м e n e n n p n k a n k a м e n e n a d e b e r t r o k o y m a p n i a ж e m a g a a a n n n m a p n i a n ѿ s n ф o a z p t c t a n g a e n o л a g a x o y n k ѿ: z a y c a o Н м н н o y k b ш n c b y c o t k m a n n i a m a g d a a n n n k o n n i a n t a c o k a k ѿ c a o a n </p>
---	--

Вуканово јеванђеље (леви стубац), око 1200, (Санкт Петербург, РНБ F п. I 82)

**AMFILOHIJE'S FRAGMENTS – TESTIMONIES ON LITURGICAL SERVICE
IN THE SERBIAN CHURCH OF THE 12TH CENTURY**

The corpus of the oldest monuments of medieval Serbian literacy includes two fragments kept at the National Library of Russia in Saint Petersburg (F. II. I 78 and Q II I 29). In older research both of these fragments were dated to the late 12th or early 13th century. It is more likely that both fragments belong to the last quarter of the 12th century. The fragments were once part of menaia for October and November and contain excerpts from services dedicated to St. Demetrius and the Holy Unmercenaries, Sts. Cosmas and Damian. The texts in question are in fact a single folio from a menaion for the month of October and an upper half of folia from a menaion for the month of November. Since they were certainly written by the same hand, the two menaia from which they originated must have been part of the same full 12-volume set, with a menaion for each month in the annual cycle. Their appearance suggests that they were taken out from a bound book. Based on their fine parchment and the fact that they seem to have been made by experienced artists, it can be assumed that the manuscripts whence they came had been transcribed in a reputable scriptorium. The paper compares the excerpts from these two services with other, slightly younger Serbian Church Slavonic and older Russian copies. In both cases they contain canons chanted at Matins; the canons have been identified and minor or major textological differences pointed out. Notably, the fragment from the canon to St. Demetrius belongs to a canon attributed to St. Methodius or one of his closest associates. These two fragments contribute to our knowledge of liturgical books used by the Serbian church in this early period.